

Magdalena Makowska (Olsztyn)

Medialne igrzyska. O językowych i pozajęzykowych sposobach nobilitowania i deprecjonowania sportowców na przykładzie relacji z Letnich Igrzysk Olimpijskich z Rio de Janeiro

Igrzyska olimpijskie odbywają się nie tylko na stadionach, lecz są też tematem podejmowanym przez media, które prześcigają się w tym, jak w sposób rzetelny, ale też przykuwający uwagę i budzący emocje kibiców, przedstawić rywalizację sportowców. Opowieść ta, przybierająca najczęściej formę komentarza sportowego, dokonuje się zarówno w sferze werbalnej, operującej językiem o określonym (nobilującym bądź deprecjonującym) nacechowaniu emocjonalnym, jak też w warstwie wizualnej, gdy sportowcy prezentowani są w takich kontekstach sytuacyjnych, które możliwie najwierniej obrazują ich aktualny stan fizyczny czy emocjonalny. Połączenie tych obu warstw: językowej i pozajęzykowej, sprawia, że komentarz sportowy może być rozpatrywany w kategoriach komunikatu multimodalnego i znajduje zastosowanie zarówno w mediach drukowanych, operujących słowem pisany i obrazem statycznym, jak i elektronicznych, które dodatkowo sięgają po obrazy ruchome (filmy czy interaktywne infografiki). To czyni z komentarza sportowego ciekawy obiekt analiz mediolingwistycznych, których wyniki są przedmiotem niniejszego opracowania.

Słowa kluczowe: nobilitacja, deprecjacja, tekst multimodalny, płaszczyzna wizualna

Media Olympic Games. On linguistic and extralinguistic ways of ennobling and deprecating sportspeople on the example of comments from the Olympic Games in Rio de Janeiro

The Olympic Games take place not only at stadiums but also in the media, which try to outrun one another in covering the rivalry among athletes, both efficiently but also in a manner that commands attention and evokes emotions among readers and spectators. This tale, most frequently assuming the form of a sports commentary, takes place both in the verbal sphere, using a language characterised by a particular (ennobling or depreciating) emotional markedness, as well as in the visual layer, when sportsmen and sportswomen are presented in such situational contexts that portray their current physical or emotional state as closely as possible. The combination of both these layers, linguistic and extralinguistic ones, means that a sports commentary can be viewed in terms of multimodal communication and can be used in printed media that make use of the written word and

static images as well as in electronic media which, additionally, employ moving images (videos or interactive infographics). All these features make sports commentaries an interesting object of media-linguistic analysis and its results are the subject of this article.

Key words: ennobling, depreciating, multimodal text, visual plane

Olympische Spiele medial. Zu sprachlichen und außersprachlichen Arten der Nobilitierung und Wertminderung von Sportlern am Beispiel von Kommentaren zu Olympischen Spielen 2017 in Rio de Janeiro

Olympische Spiele finden nicht nur in Stadien statt, sondern auch in den Medien, die miteinander darin wetteifern, gründlich und zudem auch aufmerksamkeitswirksam und für die Fans emotional ansprechend über den sportlichen Wettkampf zu berichten. Diese Geschichte wird meist in Form von Sportkommentaren sowohl verbal in einer bestimmten emotional markierten (auf- oder abwertenden) Sprache als auch auf visueller Ebene erzählt, wenn Sportler in Situationskontexten gezeigt werden, die ihren aktuellen physischen oder emotionalen Zustand möglichst genau wiedergeben. Da hier diese beiden Ebenen (d. h. die sprachliche und die außersprachliche) verbunden werden, ist es legitim, Sportkommentare als multimodale Texte zu betrachten, die sowohl in Printmedien (Schriftsprache und statisches Bild) als auch in Online-Medien (mit zusätzlichen bewegten Bildern oder interaktiven Infografiken) verwendet werden. Das macht Sportkommentare zu einem interessanten Objekt für eine medienlinguistische Analyse, deren Ergebnisse Gegenstand dieses Beitrags sind.

Schlüsselwörter: Nobilitierung, Wertminderung, multimodaler Text, Sehfläche

1. Wprowadzenie

Język pozwala ludziom opisywać świat, który ich otacza i który współtworzą. To dzięki językowi mają oni możliwość nazwania właściwości rzeczy, których używają, oraz cech osób, z którymi obcuja. Jak zauważa Ryszard Tokarski, „każde wyrażenie językowe tworzy sobie tylko właściwy semantyczny ‘mikroświat’, w którym odbijają się ludzkie pragnienia, sposoby porządkowania i oceny rzeczywistości“ (Tokarski 2014: 35). Język staje się więc nieodłącznym elementem świata, a swoim użytkownikom toruje drogę do poznania, zrozumienia i opisanie otaczającej ich rzeczywistości. Dotyczy to tak sfery codzienności, jak i sfery medialnej, w której obok komunikatów ściśle informacyjnych, nastawionych np. wyłącznie na relacjonowanie określonych wydarzeń, pojawiają się też takie, których autorzy komentują rzeczywistość, dokonując przy tym wartościowania prezentowanych zjawisk i postaw. Ten mechanizm można zaobserwować m.in. w komentarzach sportowych. Podczas gdy jeszcze w niedalekiej przeszłości komentarze te kojarzono przede wszystkim z gatunkiem prasowym, obecnie także w mediach elektronicznych obserwuje się występowanie licznych, zróżnico-

wanych pod względem struktury komentarzy dotyczących sfery sportu, które oprócz elementów językowych sięgają po obraz i dźwięk. Stając się komunikatami multimodalnymi, przekazy te przemawiają do odbiorcy zarówno w warstwie werbalnej, jak i wizualnej. W niniejszym artykule przedmiotem analizy mediolingwistycznej są te spośród udostępnianych drogą elektroniczną komentarzy sportowych, które w warstwie strukturalnej spełniają wymogi stawiane komunikatom bimodalnym, łącząc w sobie tekst i statyczny obraz, zaś w warstwie semantycznej operują różnorodnymi strategiami z zakresu werbalnej i pozawerbalnej nobilitacji i deprecjacji sportowców. Celem artykułu jest wykazanie, że w przeciwieństwie do prototypowych komentarzy monomodalnych, operujących wyłącznie płaszczyzną werbalną, współczesny komentarz sportowy realizuje swoje funkcje jako komunikat multimodalny i jako taki winien podlegać analizie mediolingwistycznym.

2. Komentarz – kwestie terminologiczne

Punktem wyjścia do analiz cech gatunkowych komentarza sportowego bez wątplenia należy uczynić komentarz jako taki. W swoich rozważaniach nad komentarzem i komentowaniem Monika Bogdanowska zwraca bowiem uwagę na fakt, iż jako typ tekstu komentarz jest gatunkiem pierwotnym w stosunku do publicystycznego. Ma to swoje określone konsekwencje: „[...] wszystkie te wyznaczniki, na które wskazuje prasoznawstwo – aktualność przekazywanych treści, dominacja funkcji perswazyjnej, wyraźna perspektywa podmiotowa – są niejako naddane nad tymi najbardziej ogólnymi; tymi, które wspólne są dla wszystkich komentarzy” (Bogdanowska 2003: 146).

Według *Słownika języka polskiego* komentarz to:

1. uwaga na temat kogoś lub czegoś, najczęściej krytyczna lub złośliwa,
2. artykuł publicystyczny lub wypowiedź omawiające aktualne wydarzenia polityczne, gospodarcze, kulturalne,
3. objaśnienia lub interpretacja tekstu, obrazu, badania naukowego itp., dodane przez autora, wystawcę, reżysera lub wydawcę,
4. dziennikarska relacja z przebiegu wydarzeń, prowadzona na bieżąco w radiu lub telewizji.

Zgodnie z powyższą definicją komentarz traktowany jest dość szeroko, zarówno pod względem swojej tematyki i funkcji (komentarz jako uwaga, opis, objaśnienie), jak i z uwagi na sposób, w jaki jest on upubliczniany (wypowiedź ustna lub pisemna), czy też ze względu na swojego nadawcę (np. dziennikarz, reżyser, wystawca czy po prostu osoba prywatna, autor). Przedmiotem komenta-

rza mogą stać się wydarzenia polityczne, społeczne czy kulturalne, ale także np. teksty czy badania naukowe, które komentarz ma objaśnić, opisać i / lub zinterpretować. Mając na uwadze cel niniejszego artykułu, spośród wskazanych przez *Słownik języka polskiego* obszarów zastosowania komentarza należy wstępnie skoncentrować się na dwóch, uznając komentarz za:

- artykuł publicystyczny lub wypowiedź, których celem jest omówienie aktualnych wydarzeń politycznych, gospodarczych, kulturalnych itp. (w przypadku poniższej analizy byłyby to wydarzenia sportowe),
- dziennikarską relację z przebiegu wydarzeń (w tym wypadku: sportowych), prowadzoną na bieżąco w radiu lub telewizji.

Korpus badawczy będący przedmiotem niniejszej analizy został dobrany tak, aby stanowiły go wyłącznie komentarze sportowe prezentowane na stronach internetowych wydawnictw prasowych i mające charakter komunikatów bimodalnych, tzn. takich, na które składają się elementy językowe i statyczne (nieruchome) obrazy. W związku z tym konieczna wydaje się być rezygnacja z odwołania się do drugiego z przywołanych powyżej rodzajów komentarza, gdyż ten zrównuje komentarz z relacją, która – co ważne – na bieżąco prowadzona jest w radio lub telewizji, ma więc charakter transmisji i zależnie od użytego medium posiłkuje się elementami audytywnymi (radio) lub audytywnymi i wizualnymi (dźwięk i ruchomy obraz w telewizji). W tym momencie podkreślić należy, że na uwagę zasługuje także pierwszy z obszarów wskazanych przez *Słownik języka polskiego*, a odwołujący się do komentarza jako uwagi poczynionej pod adresem kogoś lub czegoś, zazwyczaj nacechowanej pejoratywnie. Wartościowanie, wydawanie opinii i formułowanie sądów należą bowiem do cech gatunkowych komentarzy. Jeśli przyjąć za *Uniwersalnym słownikiem języka polskiego*, że komentować to tyle, co:

- a. omawiać, robić krytyczne uwagi, często w sposób złośliwy,
- b. opatrywać komentarzem: objaśniać, interpretować”,

wyraźnie widać, że funkcje komentarza oscylują wokół kategoryzowania i wartościowania opisywanych osób, zjawisk czy procesów. Potwierdza to także *Słownik terminologii medialnej*, w którym komentarz jako gatunek:

[...] kieruje uwagę odbiorców na bieżące sprawy, kształtuje ich punkt widzenia, informuje, jak należy odbierać rzeczywistość, wyjaśniając procesy w niej zachodzące, rzuca nowe światło na problem, naprowadzając na sposób myślenia komentatora, który przekonuje odbiorców do swoich racji. [...] Komentarz graniczy z informacją z tego względu, że wymaga podania faktów, aby je potem naświetlać i interpretować. [...] Celem zasadniczym komentarza jest wyrażenie stanowiska wobec zaistniałych faktów, ich analiza oraz rzeczowa argumentacja z przywoływaniem różnych punktów widzenia i polemizowaniem z nimi i ostatecznie przekonywanie autora do swoich racji. (Pisarek, 2006: 97)

Jacek Szczepaniak zwraca uwagę na fakt, że wartościowanie odbywa się nie tylko poprzez werbalne przypisanie danemu obiektowi określonej wartości. „Wartościowanie jest mentalną operacją, która stosunkowo rzadko zostaje eksplcytnie zwerbalizowana” (Szczepaniak 2007: 30). Ma to fundamentalne znaczenie w przypadku poniższej analizy, której celem jest wykazanie, że współczesny komentarz sportowy zwykle nabiera cech komunikatu co najmniej bimodalnego. Język użyty w komentarzach pozwala nie tylko odzwierciedlić świat poprzez opis danych wydarzeń, ale także umożliwia autorowi pewną interpretację opisywanych zdarzeń i zajęcie stanowiska wobec tego, co jest przedmiotem komentarza. Skoro język daje np. możliwości nazywania rzeczy i zjawisk, które do tej pory pozostawały bezimienne, oraz sprawia, że świat podlega kategoryzacji odbiegającej od wcześniej obowiązujących wzorców, to oznacza, że przy użyciu języka możliwe jest kreowanie świata. „Kreatywność eksponuje subiektywne, jednostkowe sposoby postrzegania świata, jego kategoryzowania i wartościowania” (Tokarski 2014: 62). Niniejsza analiza ma służyć m.in. udzieleniu odpowiedzi na pytanie o to, przy użyciu jakich środków werbalnych i pozawerbalnych dokonuje się nobilitowanie i deprecjonowanie sportowców, a zatem jak w komentarzach sportowych kategoryzowane i wartościowane są osiągnięcia zawodników.

3. Charakterystyka korpusu badawczego

Korpus badawczy będący przedmiotem niniejszej analizy stanowią 22 komentarze sportowe, prezentowane na stronach internetowych wydawnictw prasowych takich jak www.przegladsportowy.pl, www.sport.pl, a dotyczące startów polskich sportowców podczas Letnich Igrzysk Olimpijskich w Rio de Janeiro (2016). Ze względu na fakt, iż komentarze sportowe podlegają analizie mediolingwistycznej, na etapie doboru korpusu uwzględniono dwa zasadnicze wyznaczniki:

- wyznacznik strukturalny: komentarz traktowany jest jako płaszczyzna wizualna („Sehfläche” wg Schmitza 2011a, 2011b), którą tworzą elementy językowe (właściwy tekst publikacji jako subpłaszczyzna językowa) oraz obrazowe (nieruchomy obraz, zdjęcie, infografika, itp. jako subpłaszczyzna obrazowa),
- wyznacznik semantyczny: komentarz jako komunikat wartościujący, wprowadzający językowe i / lub obrazowe elementy służące deprecjonowaniu lub nobilitowaniu polskich sportowców biorących udział w Letnich Igrzyskach Olimpijskich w Rio de Janeiro (2016).

Z uwagi na fakt, że analizowane komentarze sportowe stanowią przykład komunikatów bimodalnych, w niniejszym opracowaniu uwzględniono jedynie takie przypadki nobilitowania i deprecjonowania sportowców, które dokonują się

z użyciem tworzących dany komunikat elementów językowych i obrazowych. Wobec tak skonstruowanych komunikatów należy uznać za zasadne stosowanie wprowadzonego przez Ulricha Schmitza pojęcia płaszczyzn wizualnych, które – zdaniem autora – stanowią obecnie dyskretny standard w publicznej komunikacji wizualnej (por. Schmitz 2011b: 28). „Płaszczyzny wizualne są powierzchniami, na których dzięki przemyślanemu layoutowi teksty i obrazy tworzą wspólne jednostki znaczeniowe” (Schmitz 2015: 59; tłum. Makowska 2015: 59). Szczególnie interesujące wydają się być takie komentarze, które powstają z często pozornej sprzeczności rodzącej się między przekazem werbalnym a pozawerbalnym, gdyż to właśnie w przypadku takich komunikatów od odbiorcy oczekiwany jest szczególnie rodzaj kompetencji, określanej przez Hartmuta Stöckla jako kompetencja multimodalna („multimodale Kompetenz” wg Stöckla 2011: 45), która pozwala połączyć dwie pozornie sprzeczne informacje częściowe i zbudować z nich przekaz całościowy. Właśnie takie komunikaty bimodalne, w których nobilitacja i/lub deprecjacja są realizowane dzięki równoczesnemu użyciu środków językowych i obrazowych, stanowią przedmiot niniejszej analizy.

4. Strategie nobilitowania i deprecjonowania sportowców – analiza korpusu badawczego

Pojęcia *deprecjacja* i *nobilitacja* obecne są w języku polskim od dawna. Ich etymologię opisuje w swoich pracach Beata Grochala (2012a, 2012b). Autorka proponuje także własną definicję nobilitacji i deprecjacji, która zaadaptowana zostaje także na potrzeby niniejszej analizy. Zdaniem Grochali zarówno deprecjację, jak i nobilitację należy definiować jako

[...] rodzaje działań mownych (aktów mowy), których celem jest odpowiednio poprawienie bądź osłabienie wizerunku drugiej osoby lub jakiejś grupy (rzadziej samego siebie). Służą temu stosowne środki językowe, a także kontekst warunkujący skuteczność aktu mowy. (Grochala 2012a: 34)

Deprecjonowanie i nobilitowanie mogą przybierać różne formy w zależności od tego, przy użyciu jakich środków są realizowane. W kontekście przywołanej tu definicji należy dodać, że w przypadku analizy współczesnych komentarzy sportowych istotny jest fakt, że komentarze te mają najczęściej postać komunikatów bimodalnych, co powoduje, że zarówno deprecjonowanie, jak i nobilitowanie może odbywać się tak z wykorzystaniem środków językowych, jak i obrazowych.

W swoich rozważaniach nad nowymi tendencjami w komentarzach sportowych Dariusz Faron (2015: 88 i n.) wymienia pięć stosowanych przez kome-

tatorów sportowych strategii, do których należą: potoczność, patos, ekspresja, komizm i terminologizacja:

a. strategia potoczności

W przypadku komentarzy sportowych strategia potoczności realizowana jest poprzez włączenie do języka komentarza słów, zwrotów bądź wyrażen, które zaczerpnięte są z języka potocznego. Oczywiście strategia ta realizowana jest głównie w przypadku komentarzy, które towarzyszą transmisjom wydarzeń sportowych, gdy poziom emocji komentatora jest zwykle wysoki i nietrudno o emocjonalizację języka. Analiza korpusu badawczego wykazała jednak, że także w odniesieniu do pisemnych komentarzy sportowych można odnaleźć przykłady realizacji omawianej strategii. W przypadku komentarza odnoszącego się do nieudanego startu kulomiotą Konrada Bukowieckiego (il. 1) potoczność można odszukać tak we włączonoj do tytułu komentarza emocjonalnej wypowiedzi sportowca (*Ile można mówić to samo? Rzygam tym*), jak i w komentarzu odautorskim (lead: *Wieczorem spalił trzy próby i pożegnał się z konkursem. Wściekłość mieszała się z rozpaczą*). O tym, że potoczność może przejawiać się nie tylko w warstwie leksykalnej, ale także w warstwie składniowej, świadczy komentarz do startu polskich szczypiornistów (il. 2), którego tytuł brzmi: *Ręcznych pierwszy mecz o przetrwanie* (zamiast np.: Pierwszy ważny mecz piłkarzy ręcznych). Zabieg składniowy, który tu zastosowano (polegający na rezygnacji z klasycznej składni na rzecz zmiany szyku i silniejszego

Bukowiecki: Ile można mówić to samo? Rzygam tym

Tagi Igrzyska Olimpijskie, io w Rio, Konrad Bukowiecki, Rio 2016, Rio de Janeiro, Rio de Janeiro 2016, Rio2016, igrzyska olimpijskie w Rio de Janeiro, igrzyska w Rio, igrzyska w Rio 2016, lekkoatletyka, pchnięcie kulą

19-08-2016 | 06:04
Autor: Tomasz
Kalemba

Konrad Bukowiecki jeszcze po eliminacjach zapowiadał, że czuje się bardzo mocny i będzie walczył o medal w finale pchnięcia kulą na igrzyskach olimpijskich w Rio de Janeiro. Wieczorem jednak spalił trzy pierwsze próby i pożegnał się z konkursem. Wściekłość mieszała się z rozpaczą.

il. 1 *Przegląd Sportowy*, 19.08.2016 (autor: T. Kalemba)

Rio 2016. Ręcznych pierwszy mecz o przetrwanie

Lukasz Jachimak · 11.08.2016 · aktualizacja: 11.08.2016 09:41

© Agencja Gazeta

Po porażkach z Brazylią i Niemcami, Polacy muszą wygrać z Egipcami (Fot. Kuba Alys / Agencja Gazeta)

- Sławek Szmal ma rację, kiedy mówi, że nie czas podsumowywać turniej - mówi Zygryd Kuchta, wiceprezes Związku Piłki Ręcznej w Polsce. - Ale powodów do zmartwień jest sporo, trzeba się bać każdego spotkania - przyznaje. Pierwszy z trzech meczów o życie - w czwartek o godz. 16. Rywalem Egipt.

il. 2 *Gazeta Sport*, 11.08.2016 (autor: Ł. Jachimak)

wyeksponowania słowa *ręcznych* w połączeniu z określeniem spotkania mianem *meczu o przetrwanie*), sprawia, że strategia potoczności nabiera wręcz cech swoistej hiperbolizacji.

Liczne przykłady zastosowania strategii potoczności można znaleźć w komentarzu Michała Pola, który to w bardzo emocjonalny sposób odniósł się do afery dopingowej z udziałem braci Zielińskich:

Wpadka rodaka to zawsze rzecz wstydliva jak diabli

Usłyszą o nim nawet ci, którym zwykle informacje o przyłapaniu jakiegoś sztangisty przechodzą koło ucha

Dopingowicz zawsze ściemnia

Że stosował doping też dlatego, bo miał świadomość, iż podczas zawodów wszyscy rywale też są „na koksie”

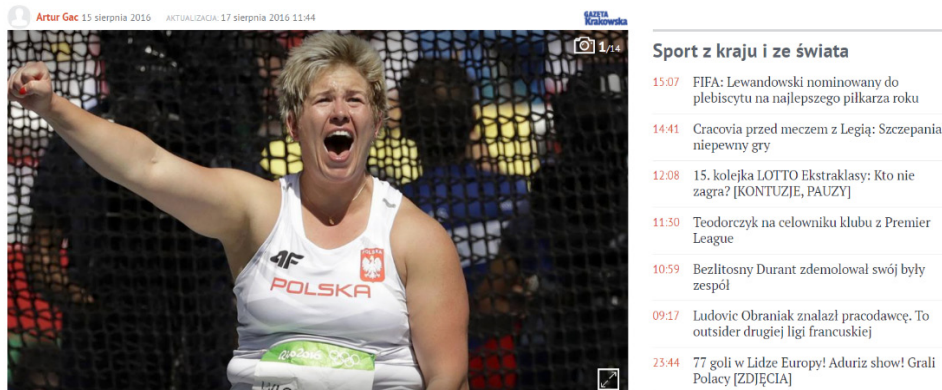
(komentarz Michała Pola: *Zajeżdżony silnik, czyli dopingowicz, który ściemniał, Przegląd Sportowy* z 12.08.2016)

b. strategia patosu

Zdaniem Dariusza Faroną jedną ze strategii stosowanych w komentarzach sportowych jest patos. „Komentatorzy odwołują się [...] do przestrzeni wertykalnej oraz do sfer sacrum i profanum. [...] Zwycięstwo, sukces, osiągnięcie celu kojarzone jest z niebem, zaś porażka łączy się ze śmiercią i piekłem” (Faron 2015: 90). W komentarzu sportowym poświęconym zdobyciu przez Anitę Włodarczyk tytułu

mistrzyni olimpijskiej oraz pobiciu rekordu świata w rzucie młotem strategia patosu realizowana jest zarówno w warstwie werbalnej, jak i w warstwie wizualnej (il. 3).

Nieziemska Anita Włodarczyk! Polka złotą medalistką olimpijską w rzucie młotem z rekordem świata

il. 3 *Gazeta Krakowska*, 15.08.2016 (autor: A. Gac)

Polska młociarka określana jest jako *n i e z i e m s k a Anita*, *żelazna faworytka do złota*, *sportsmenka ze všech miar spełniona*, *bo najcenniejszy medal olimpijski był ostatnim skalpem*, *jakiego do poniedziałku brakowało w dorobku naszej multi-medalistki*. *Fenomenalna Włodarczyk* miała zszokować świat, gdyż rozegrała konkurs finałowy *jednej aktorki*, *podcinając skrzydła konkurentkom* i osiągając *niebotyczną odległość*. W warstwie wizualnej tego komentarza strategia nobilitowania mistrzyni olimpijskiej realizowana jest dzięki wykorzystaniu zdjęcia, na którym widać Anitę Włodarczyk tuż po oddaniu zwycięskiego rzutu (uniesiona w geście dominacji i zwycięstwa ręka, zaciśnięta pięść, szeroko otwarte usta sygnalizujące okrzyk towarzyszący oddaniu rzutu).

c. strategia ekspresji

Wśród podstawowych środków służących realizacji strategii ekspresji znajdują się wykrzyknienia. Nie zabrakło ich w przywoływanym powyżej komentarzu do startu Anity Włodarczyk oraz w kolejnych tekstach poświęconych sukcesom polskiej młociarki, którą autor komentarza dopinguje *Anita, Anita, Anita!* i chwali: *Brawo Anita!* Realizując strategię ekspresji komentator decyduje się także często na skrócenie dystansu i przyjęcie roli jednego z kibiców danego zawodnika, co znajduje potwierdzenie np. w komentarzu do startu dyskobola Piotra Małachowskiego, który brzmi *My zaś bijemy brawo Piotrowi (Fakt, 13.08.2016)*.

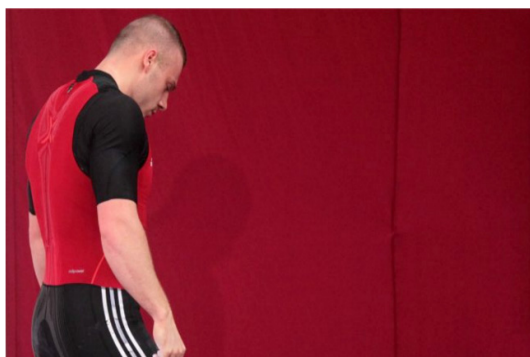
d. strategia komizmu

W przypadku uchodzących za prototypowe komunikatów monomodalnych, operujących wyłącznie elementami językowymi, strategia komizmu zwykle realizowana jest przy użyciu zabawnych, obrazowych porównań. Z kolei komunikat bimodalny może wprowadzać element komizmu poprzez specyficzne zestawienie elementów językowych i obrazowych, jak to ma miejsce np. w przywoływanym już komentarzu do startu Konrada Bukowieckiego (por. il. 1), gdy mina sportowca wykonującego pchnięcie kulą nie koresponduje wprost z treścią subpłaszczyzny werbalnej, gdzie padają słowa *rzygam tym*.

W przypadku strategii komizmu na uwagę zasługuje fakt, że oprócz zabawnych, obrazowych porównań realizowana jest ona także wtedy, gdy pojawiają się wypowiedzi o charakterze pejoratywnym, mające za zadanie wyśmianie i tym samym zdeprecjonowanie osoby, której komentarz dotyczy. Ten rodzaj strategii można zaobserwować np. w przywołanym już komentarzu autorstwa Michała Pola (il. 4).

Zajeżdżony silnik, czyli dopingowicz, który nie ściemniał

Tagi: Adrian Zieliński, Michał Pol, Rio 2016, Rio de Janeiro, Szymon Kotecki, Tomasz Zieliński, Waldemar Kostłowski, doping, igrzyska olimpijskie w Rio de Janeiro, igrzyska w Rio, podnoszenie ciężarów

Ale wstyd! Podczas igrzysk w Atlancie w 1996 szczylił się, że Polska przez chwilę przewodziła w tabeli medalowej. Teraz w Rio musimy przetykać upokorzenie, że przewodzimy w tabeli przylapanych na dopingiu..

il. 4 *Przeгляд Sportowy*, 12.08.2016 (autor M. Pol)

Komentując aferę dopingową z udziałem braci Zielińskich autor wyraził się o jednym z nich jako o *zajeżdżonym silniku*, dosadnie sugerując tym samym, że to koniec kariery sportowej tego zawodnika. Deprecjacja dokonuje się tutaj poprzez opisanie zawodnika w analogii do urządzenia, które w skutek zbyt dużej

eksploatacji przestało działać. W przypadku warstwy wizualnej tego komentarza można dostrzec, że koresponduje ona z warstwą werbalną tytułu komentarza – przedstawia ona odchodzącego, zrezygnowanego sportowca. Praktycznie nie widzimy jego twarzy, możemy za to dostrzec jego pochyloną głowę i opuszczone ręce – ponieważ Adrian Zieliński zaprezentowany jest w stroju sportowym, można przypuszczać, że właśnie zaliczył nieudaną próbę. Subpłaszczyzna wizualna tego komentarza w ten sposób koresponduje z jego subpłaszczyzną werbalną, że stanowi niejako odpowiedź na pytanie o to, w stosunku do kogo zostało użyte sformułowanie *zajeżdżony silnik* i kogo określa się mianem *dopingowicza*.

e. strategia terminologizacji

Posłużenie się strategią terminologizacji, polegającą na używaniu w komentarzach słownictwa fachowego i ściśle związanego z daną dyscypliną sportową, wynika głównie z przeświadczenia, że odbiorcy takich komentarzy w większości są w jakimś sensie znawcami tematu i nie potrzebują dodatkowych wyjaśnień na temat tego, co charakterystyczne dla danej dyscypliny. Zdaniem Dariusza Faron (2015) np. tenis jest taką dyscypliną, w przypadku komentowania której można mówić o silnie zarysowanej strategii terminologizacji. Dotyczy ona m.in. nazw wszelkich typów podań, które stosują tenisiści.

Podsumowując przedstawione powyżej strategie, należy zaznaczyć, że chociaż wszystkie one mogą być stosowane w przypadku komentarzy sportowych, traktowanych jako płaszczyzny wizualne, to jednak nie każda ze strategii może być użyta w przypadku obu subpłaszczyzn: werbalnej i wizualnej. Jako strategie mające zastosowanie w przypadku obu subpłaszczyzn należy wymienić strategie patosu, ekspresji i komizmu. Z kolei strategie potoczności i terminologizacji jako ściśle związane ze sposobem budowania komentarza przy użyciu określonych słów, zarezerwowane są dla subpłaszczyzny werbalnej, co ogranicza ich zastosowanie w przypadku, gdy komentarz sportowy traktuje się jako komunikat bimodalny.

Beata Grochala (2012a), która podjęła się analizy zjawiska deprecjonowania i nobilitowania w sferze sportu, dokonała rozróżnienia bezpośrednich i pośrednich aktów nobilitacji i deprecjacji (zaprezentowanych poniżej jako klasyfikacje A i B). Podobnie jak Dariusz Faron, autorka ograniczyła jednak swoją koncepcję wyłącznie do analizy sfery werbalnej, traktując komentarz w kategoriach komunikatu monomodalnego, tzn. werbalnego. Ponieważ celem niniejszej analizy jest wykazanie, że współczesny komentarz sportowy zwykle ma postać komunikatu co najmniej bimodalnego, który może i powinien być traktowany w kategoriach płaszczyzny wizualnej tworzonej przez elementy językowe (właściwy tekst komentarza) oraz obrazowe (ilustracja towarzysząca werbalnej części komentarza), zasadne wy-

daje się zrewidowanie zaproponowanej przez Beatę Grochałę (2012a) klasyfikacji w taki sposób, aby uwzględniała ona także specyfikę komunikatów multimodalnych, bez których trudno wyobrazić sobie współczesną komunikację medialną.

A. Bezpośrednie akty nobilitacji/ deprecjacji:

a. epitety (subpłaszczyzna werbalna; wyróżnienia – MM):

Drugieni eu dane igrzyska Fajdka... (*Gazeta Sport*, 17.08.2016 autor: R. Leniarski)

Fenomenalny rekord świat Anity Włodarczyk... (*Gazeta Sport*, 15.08.2016, autor: R. Leniarski)

Ciemna strona Mroczy... (*Przegląd Sportowy*, 31.08.2016, autor: M. Bratkowski & J. Radomski)

Zajeżdżony silnik... (*Przegląd Sportowy*, 12.08.2016, autor: M. Pol)

Prehistoryczny nandrolon (*Przegląd Sportowy*, 12.08.2016, autor: M. Pol)

Po porażce z Danią płakali nawet na najwięksi twardziele... (*Przegląd Sportowy*, 21.08.2016, autor: J. Wojczyński)

Zrujnowane marzenia. Największe polskie niepowodzenia... (*Przegląd Sportowy*, 21.08.2016, autor: J. Wojczyński)

Fenomenalna Anita Włodarczyk... (*Gazeta Krakowska*, 15.08.2016 autor: A. Gac)

Anita wielka pierwsza... (*Gazeta Krakowska*, 15.08.2016 autor: A. Gac)

b. przeciwieństwo i kontrast (subpłaszczyzna werbalna, subpłaszczyzna wizualna)

Jak zauważa Beata Grochała, „często zdarza się, że w obrębie komunikatu dokonuje się, pozornie, jednocześnie zarówno nobilitacji, jak i deprecjacji. Mamy zatem do czynienia z kontrastem jako elementem konstrukcyjnym, pozwalającym na szybką reakcję percepcyjną [...]” (Grochała 2012a: 38). Tak jest np. w przypadku tytułu komentarza poświęconego startowi polskich szczyornistów: *Pokonani, ale dumni...* Chociaż polska drużyna nie awansowała do dalszej części igrzysk, komentator docenił wysiłek, jaki zawodnicy włożyli w walkę o awans. Informując zatem o ich przegranej, podkreślił jednocześnie, że mimo braku sukcesu mogą być dumni ze swego startu. W ten sposób kontrast stał się narzędziem służącym realizacji strategii nobilitacji.

Niezwykle ciekawy przykład tego, jak komunikat bimodalny może równocześnie służyć deprecjacji i nobilitacji, stanowi komentarz do startu młodszego z braci Zielińskich, Tomasza (il. 5). Relacja między tytułem komentarza a towarzyszącym mu zdjęciem zbudowana jest właśnie na zasadzie kontrastu. Subpłaszczyzna werbalna informuje bowiem odbiorcę, że zawodnik *wyleciał* – potocznie wskazujący na wyrzucenie zawodnika z kadry narodowej i jego powrót do kraju.

Tymczasem płaszczyzna obrazu służy przekazaniu zupełnie innego komunikatu: prezentuje ona bowiem zawodnika z uniesioną w geście zwycięstwa ręką (gest zaciśniętej pięści dodatkowo podkreśla siłę i moc zawodnika). Przekaz płynący z obu subpłaszczyzn wydaje się być zatem pozornie niespójny. Jego zrozumienie wymaga od odbiorcy określonej kompetencji multimodalnej, która bazując na jego wiedzy o środkach językowych i obrazowych oraz doświadczeniu i wiedzy o świecie pozwoli mu połączyć obie subpłaszczyzny i na ich podstawie oraz w oparciu o lekturę całego tekstu wyrobić sobie zdanie na temat tego, jak autor komentarza ocenia omawianą w nim sytuację i postawę zawodnika.

Rio 2016. Zieliński wyleciał, Kołecki zrezygnował

Radosław Leniarski (Rio de Janeiro), współpraca Łukasz Cegiński | 10.08.2016, aktualizacja: 10.08.2016

01:54

il. 5 *Gazeta Sport*, 10.08.2016 (autor: R. Leniarski)

c. porównanie (subpłaszczyzna werbalna, subpłaszczyzna wizualna)

Mechanizmem, który bardzo często wykorzystywany jest, by nobilitować lub deprecjonować daną osobę, jest porównanie jej do innych osób, w konfrontacji z którymi może ona wypaść pozytywnie (nobilitacja) lub negatywnie (deprecjacja). Mechanizm ten dotyczy zarówno warstwy wizualnej, jak i werbalnej komunikatu: może on dokonywać się dzięki użyciu określonych słów bądź dzięki zaprezentowaniu sportowca w takim kontekście wizualnym, który umożliwi odbiorcy porównanie go z innymi zawodnikami. W przypadku analizowanego korpusu badawczego dominował ten pierwszy rodzaj porównania, tzn. porównanie w ramach subpłaszczyzny werbalnej. Oto wybrane przykłady takich porównań:

Po chwili kapitalnym rzutem złoto Malachowskiemu odebrał Harting. Wielka szkoda, przez prawie cały konkurs zanosilo się na 24. złoto polskiej lekkoatletyki w historii igrzyska. 33-letni Malachowski jest wielki, ale pozostaje bez najważniejszego tytułu w karierze. (Gazeta Sport, 13.08.2016, autor: Ł. Jachimiak – wyróżnienia MM)

Paweł Fajdek, mistrz świata, o niebo lepszy od innych, z kamienną twarzą przeszedł obok, prosto do autobusu, do wioski olimpijskiej i do Polski. (Gazeta Sport, 17.08.2016, autor: R. Lenarski, wyróżnienia MM)

Fajdek miał 10 najlepszych rzutów w tym roku, a ten rekordowy był o 1 m 83 cm dłuższy niż najlepsza próba dopingowicza Cichana, rzecz jasna w Grodnie, gdzie jest właściwie zabezpieczony przed kontrolami. (Gazeta Sport, 17.08.2016, autor: R. Lenarski, wyróżnienia MM)

d. neologizmy (subpłaszczyzna werbalna)

„Ciemna strona Mroczy” to tytuł jednego z komentarzy sportowych, poświęconego aferze dopingowej z udziałem braci Zielińskich. W komentarzu tym skupiono się nie tyle na fakcie wykrycia u braci zabronionego nandrolonu, co spowodowało wykluczenie ich z Igrzysk Olimpijskich, ile na tym, w jaki sposób zareagowali na to mieszkańcy ich rodzinnej miejscowości Mroczy. W tytule komentarza wyraźnie nawiązano do nazwy tej miejscowości, parafrazując jednocześnie sformułowanie znane z kultowego filmu „Gwiazdne wojny”, którym jest *ciemna strona mocy*. Poprzez substytucję jednego członu zwrotu znanego ze świata filmu dokonano tu zatem okazjonalnej modyfikacji powszechnie znanego sformułowania, adaptując go na potrzeby komentarza sportowego.

e. metafora (subpłaszczyzna werbalna)

Zdaniem Beaty Grochali metafory „są [...] doskonałym narzędziem służącym przerzucaniu odpowiedzialności za słowo, na przykład na odbiorcę” (Grochala 2012a: 40). Przykładem zastosowania metafory jest tytuł komentarza sportowego, podsumowującego starty polskich uczestników igrzysk w Rio de Janeiro (il. 6). *Wielki słownik języka polskiego* wskazuje, że *walić głową w mur* to tyle, co *starać się przewyciężyć trudności nie do pokonania*. W wypadku tytułu niniejszego komentarza autor nawiązał do wypowiedzi jednego z zawodników, gdyż zawarta tam metafora w pełni obrazuje trud związany z pokonaniem niemieckiego przeciwnika. *Bicie głową w mur* oznacza w tym wypadku niemożność przebicia się przez niemiecką obronę i zdobycia bramki. To, jak trudny był to pojedynek, potwierdza także subpłaszczyzna obrazu, gdzie w bezpośrednim starciu i walce o piłkę prezentowani są zawodnicy obu drużyn.

Mariusz Jurkiewicz: Zaczęliśmy bić głową w mur

Więcej na temat igrzyska Olimpijskie, Mariusz Jurkiewicz, Niemcy, Polska, piłka ręczna

– Rywale osiągnęli przewagę po pierwszej połowie, a my nie byliśmy w stanie jej zniwelować – powiedział Jurkiewicz.

il. 6 *Przeгляд Sportowy*, 28.08.2016 (autor. R. Opiatowski)

B. Pośrednie akty deprecjacji/ nobilitacji

Wśród pośrednich aktów deprecjacji / nobilitacji Beata Grochala (2012a) wymienia dwa mechanizmy: pozorną nobilitację / deprecjację oraz ironię. Pierwszy z nich odnosi się głównie do sytuacji, w których komentarz sportowy powstaje na żywo, jako element transmisji wydarzenia sportowego. W przypadku pisemnych komentarzy sportowych dużo większe znaczenie ma ironia, realizowana oczywiście w ramach subpłaszczyzny werbalnej i służąca zazwyczaj deprecjacji zawodnika. Przykładem tak użytej ironii może być bez wątpienia komentarz odnoszący się do nieudanego występu młociarza Pawła Fajdka (il. 7–8).

Rio 2016. Młotem w płot. Paweł Fajdek odpadł w eliminacjach

il. 7 *Gazeta Sport*, 17.08.2016 (autor: R. Leniarski)

Rio 2016. Młotem w płot. Paweł Fajdek odpadł w eliminacjach

il. 8 *Gazeta Sport*, 17.08.2016 (autor: R. Leniarski)

Interesujące jest, że ten sam komentarz opublikowany pod tym samym tytułem *Młotem w płot. Paweł Fajdek odpadł w eliminacjach* pojawił się w mediach dwukrotnie, każdorazowo opatrzone galerią innych zdjęć. W pierwszym przypadku (il. 7) subpłaszczyzną obrazu tworzy zdjęcie sportowca znajdującego się w kole i wykonującego rzut. Subpłaszczyzna obrazu w sposób niemal dosłowny obrazuje tytuł komentarza: sportowca widzimy zza siatki, co sprawia wrażenie, jakby zawodnik był odgradzony od odbiorcy / widza (siatka = płot). W kontekście tytułu komentarza siatkę tę można potraktować jako symboliczną przeszkodę, uniemożliwiającą oddanie prawidłowego rzutu. Rzut *młotem w płot* to oczywiście rzut nieudany, niezaliczony. Ilustracja 8 przedstawia z kolei tę samą subpłaszczyznę werbalną, opatrzoną inną subpłaszczyzną wizualną. Zawodnik leżący na stadionie z twarzą skierowaną ku ziemi to sportowiec po nieudanym starcie. Odbiorca jest tego pewny właśnie dzięki subpłaszczyźnie tekstu, w której tenże start opisano przy użyciu sformułowania *młotem w płot*.

5. Wnioski

Analiza mediolingwistyczna korpusu badawczego tworzonego przez komentarze sportowe odnoszące się do startów polskich uczestników Letnich Igrzysk Olimpijskich w Rio de Janeiro miała na celu m.in. wykazanie, że zasadne jest uznanie tychże komentarzy za komunikaty bimodalne. Analizując zebrane komentarze sportowe stwierdzono, że w zdecydowanej większości przypadków pomiędzy ich obiema subpłaszczyznami, tj. werbalną i wizualną, istnieje wyraźny związek, który sprawia, że zarówno pod względem funkcjonalnym, struk-

turalnym, jak i semantycznym uzasadnione jest traktowanie tychże komentarzy jako spójnych płaszczyzn wizualnych. Ich celem jest przyciągnięcie uwagi odbiorcy (obraz tworzący subpłaszczyznę wizualną oraz wymowny tytuł jako element subpłaszczyzny werbalnej) i zaprezentowanie opinii na temat startu danego sportowca / danej drużyny. W warstwie strukturalnej w komentarzu sportowym można wyróżnić subpłaszczyznę obrazu (wizualną), która zwykle jako pierwsza przykuwa wzrok odbiorcy, oraz subpłaszczyznę tekstu (werbalną), tworzące całościowy komunikat bimodalny (płaszczyznę wizualną). Jak wykazała analiza korpusu badawczego, komentarz sportowy składa się zwykle z tytułu, obrazu, leadu i właściwego tekstu zawierającego opinię autora i to tę strukturę werbalno-wizualną należy uznać za charakterystyczną dla współczesnych komentarzy sportowych. W warstwie semantycznej komentarze te – oprócz informowania o starcie zawodnika – służą także ocenie tego startu, a ich autorzy stosują przedstawione w powyższej analizie strategie deprecjonowania i nobilitowania zawodników. Analiza korpusu badawczego wykazała, że mając na uwadze bimodalność komunikatu można zaobserwować różne mechanizmy nobilitowania i deprecjonowania, wykorzystujące zarówno możliwości tkwiące w subpłaszczyźnie werbalnej, jak i wizualnej. W zależności od tego, czy komentarz służy nobilitowaniu czy deprecjonowaniu oraz uwzględniając to, w jaki sposób nobilitowanie / deprecjonowanie jest realizowane, zasadne wydaje się dokonanie podziału komentarzy sportowych na następujące grupy:

- komentarze nobilitujące w warstwie werbalnej i wizualnej (il. 3),
- komentarze deprecjonujące w warstwie werbalnej i wizualnej (il. 4, 7, 8),
- komentarze nobilitujące w warstwie werbalnej i deprecjonujące w warstwie wizualnej (w analizowanym korpusie takich przypadków nie stwierdzono),
- komentarze deprecjonujące w warstwie werbalnej i nobilitujące w warstwie wizualnej (il. 1, 2, 5, 6).

Analiza wykazała, że w przypadku bimodalnych komentarzy sportowych nobilitacja i deprecjacja zawodników realizowane są przy użyciu środków językowych i obrazowych, tworzących aktywizujące odbiorcę płaszczyzny wizualne. Zakresy tych zjawisk wielokrotnie na siebie zachodzą, co może powodować określone trudności z wyznaczeniem jednoznacznej granicy między poszczególnymi strategiami, stosowanymi w danym komentarzu, i wymaga od odbiorcy dobrze rozwiniętej kompetencji multimodalnej. Na przykładzie niniejszej analizy wykazano, że strategie nobilitacji i deprecjacji stosowane przez autorów komentarzy z powodzeniem realizowane są zarówno w warstwie językowej, jak i wizualnej, co z kolei oznacza konieczność modyfikacji dotychczasowych propozycji analitycznych i uwzględnienie w nich perspektywy typowej dla komunikatów multimodalnych.

Wykaz źródeł ilustracji

- il. 1 *Przegląd Sportowy*, 19.08.2016 (autor: T. Kalemba) (<http://www.przegladsportowy.pl/igrzyska-olimpijskie/rio-2016,konrad-bukowiecki-komentuje-olimpijski-final-pchniecia-kula,artykul,712293,1,13322.html>)
- il. 2 *Gazeta Sport*, 11.08.2016 (autor: Ł. Jachimiak) (<http://www.sport.pl/igrzyska-olimpijskie/1,154863,20529615,rio-2016-recznych-pierwszy-mecz-o-przetrawianie.html>)
- il. 3 *Gazeta Krakowska*, 15.08.2016 (autor: A. Gac) (<http://www.gazetakrakowska.pl/sport/a/nieziemska-anita-wlodarczyk-polka-zlota-medalistka-olimpijska-w-rzucie-mlotem-z-rekordem-swiata,10517134/>)
- il. 4 *Przegląd Sportowy*, 12.08.2016 (autor: M. Pol) (<http://www.przegladsportowy.pl/igrzyska-olimpijskie/rio-2016,michal-pol-komentuje-wpadke-dopingowa-polskich-sztangistow,artykul,709627,1,13322.html>)
- il. 5 *Gazeta Sport*, 10.08.2016 (autor: R. Leniarski) (<http://www.sport.pl/igrzyska-olimpijskie/1,154863,20524348,rio-2016-zielinski-wylecial-kolecki-zrezygnowal.html>)
- il. 6 *Przegląd Sportowy*, 26.08.2016 (autor: PS) (<http://www.przegladsportowy.pl/igrzyska-olimpijskie/rio-2016,oceniemy-polakow-w-rio-nie-wszyscy-przeszli-do-nastepnej-klassy,artykul,713484,1,13294.html>)
- il. 7 *Gazeta Sport*, 17.08.2016 (autor: R. Leniarski) (<http://www.sport.pl/igrzyska-olimpijskie/51,154863,20559941.html?i=0>)
- il. 8 *Gazeta Sport*, 17.08.2016 (autor: R. Leniarski) (<http://www.sport.pl/igrzyska-olimpijskie/51,154863,20559941.html?i=12>)

Dostęp do źródeł internetowych: 06.12.2016.

Literatura

- Bogdanowska, Monika (2003): *Komentarz i komentowanie. Zagadnienia konstrukcji tekstu*. Katowice.
- Faron, Dariusz (2015): *Nowe tendencje w komentarzu sportowym*. W: *Security, Economy & Law* 4, s. 86–95.
- Grochala, Beata (2012a): *Sposoby nobilitowania i deprecjonowania zawodników i ich zachowań w komentarzach sportowych*. W: Bizior, Renata, Suska, Dorota (red.): *Zjawisko nobilitacji i deprecjacji w języku. Komunikacja*. Częstochowa, s. 31–47.
- Grochala, Beata (2012b): *Komentarz (sportowy), relacja (sportowa), sprawozdanie (sportowe) – przegląd stanowisk*. W: *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica. Dziennikarstwo* 3 (17), s. 93–103.
- Schmitz, Ulrich (2011a): *Blickfang und Mitteilung. Zur Arbeitsteilung von Design und Grammatik in der Werbekommunikation*. W: *Zeitschrift für angewandte Linguistik* 54, s. 79–109.
- Schmitz, Ulrich (2011b): *Schflächenforschung. Eine Einführung*. W: Diekmannshenke, Hajo/Klemm, Michael/ Stöckl, Hartmut (red.): *Bildlinguistik. Theorien – Methoden – Fallbeispiele*. Berlin, s. 23–42.
- Schmitz, Ulrich (2015): *Badanie płaszczyzn wizualnych. Wprowadzenie* (tłum. Magdalena Makowska). W: Opilowski, Roman/ Jarosz, Józef/ Staniewski, Przemysław (red.): *Lingwistyka mediów. Antologia tłumaczeń Wrocław/Dresden*, s. 57–78.
- Schmitz, Ulrich (2015): *Einführung in die Medienlinguistik*. Darmstadt.

- Słownik języka polskiego: <http://sjp.pwn.pl/slowniki/komentarz.html> (10.12.2016)
- Pisarek, Walenty (red.) (2006): Słownik terminologii medialnej. Kraków.
- Stöckl, Hartmut (2011): Sprache-Bild-Texte lesen. Bausteine zur Methodik einer Grundkompetenz. W: Diekmannschenke, Hajo/ Klemm, Michael/ Stöckl, Hartmut (red.) Bildlinguistik. Theorien – Methoden – Fallbeispiele. Berlin, s. 45–70.
- Szczepaniak, Jacek (2007): Wartościowanie w tekście prasowym na przykładzie niemieckiej gazety „Bild-Zeitung”. W: Oskiera, Agnieszka (red.): Antynomie wartości. Problematyka aksjologiczna w językoznawstwie. Łódź, s. 29–38.
- Tokarski, Ryszard (2014): Światy za słowami. Wykłady z semantyki leksykalnej. Lublin.
- Uniwersalny słownik języka polskiego, wersja elektroniczna: <http://sjp.pl/uniwersalny> (07.12.2016)
- Wielki słownik języka polskiego, wersja elektroniczna: <http://www.wsjp.pl> (30.04.2017)

dr Magdalena Makowska
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Katedra Filologii Germańskiej
ul. Obiży 1, 10-725 Olsztyn
e-mail: magdalena.makowska@uwm.edu.pl